

УДК 342.951

ГОРУН О.Ю., головний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0447-1729>.

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВОРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ЇЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

DOI: ...

Анотація. У статті розглянуто засади формування ворожої пропаганди. Висвітлено принципи пропаганди війни, яку поширює рф. Деталізовано зміст, напрями та елементи пропаганди війни як складової інформаційної політики держави-агресора. Визначено суть пропагандистської машини рф в інформаційній війні проти України. Розкрито механізми впливу російської пропаганди на соціум. Визначено заходи протидії ворожій пропаганді в Україні в умовах воєнного стану на законодавчому та організаційному рівнях. Звернуто увагу на заходи з підготовки та проведення просвітницької кампанії з медіаграмотності, яка передбачає розвиток критичного мислення, навички перевірки фактів і визначення маніпуляційних технік, ознайомлення з найпоширенішими порушеннями прав людини із застосуванням інтернет-технологій.

Ключові слова: ворожа пропаганда, маніпуляція, дезінформація, мас-медіа, Інтернет-технології, інформаційна безпека, інформаційні загрози, воєнний стан.

Summary. The article examines the principles of formation of enemy propaganda. The principles of war propaganda spread by the russian federation are highlighted. The content, directions and elements of war propaganda as a component of the information policy of the aggressor state are detailed. The essence of the propaganda machine of the russian federation in the information war against Ukraine has been determined. Mechanisms of influence of russian propaganda on society are revealed. Measures to counter hostile propaganda in Ukraine under martial law at the legislative and organizational levels have been determined. Attention was paid to measures for the preparation and implementation of an educational campaign on media literacy, which involves the development of critical thinking, the skills of checking facts and identifying manipulation techniques, the familiarization with the most common violations of human rights with the use of Internet technologies.

Keywords: enemy propaganda, manipulation, disinformation, mass media, Internet technologies, information security, information threats, martial law.

Постановка проблеми. Пропаганда є потужною зброєю у війні, яка використовується для дегуманізації та створення ненависті до відповідного ворога, як зовнішнього, так і внутрішнього, створенням хибного образу у свідомості [1, с. 17-18]. Вона стала невід'ємною складовою інформаційної війни росії проти України. З початку широкомасштабної агресії рф постійно проводяться спеціальні інформаційні операції, метою яких є змусити українців не чинити опір агресору. Деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, використовуючи суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти та підриває суспільну єдність на тлі інформаційної експансії рф, зокрема шляхом розширення власної інформаційної інфраструктури та контрольованих нею структур на тимчасово окупованих територіях [2]. Тому дослідження пропаганди та засобів боротьби з нею є дуже важливим і потрібним кроком.

Результати аналізу наукових публікацій. Проблемні питання протидії поширенню російської пропаганди та дезінформації досліджували у своїх працях такі вчені, як: В. Гурковський [3], С. Драбюк [4], І. Корж [1], І. Кост [5], А. Марущак [6], О. Мережко [7], О. Панченко [8], Т. Ткачук [9] та інші. Проте принципи пропаганди війни та механізм її впливу на соціум залишаються недостатньо дослідженими, а заходи протидії цьому негативному явищу потребують подальшого вдосконалення.

Метою статті є визначення засад ворожої пропаганди рф для розробки заходів протидії їй.

Виклад основного матеріалу. Пропаганда – явище не нове. Історики сходяться на тому, що воно виникло внаслідок появи класової боротьби у суспільстві. Ще древні правителі використовували пропаганду для маніпуляцій народною свідомістю і лобювання власних інтересів [4, с. 154].

Під пропагандою розуміються умисні, систематичні спроби змінити сприйняття, маніпулювати пізнанням та спрямовувати поведінку для досягнення реакції, яка веде до бажаного наміру пропагандиста [10, с. 7]. У широкому розумінні цього слова під нею розуміють поширення соціально-політичних, природно-наукових та інших знань з метою їх втілення у суспільну свідомість [1, с. 16].

Сьогодні ми можемо говорити вже про цілу систему впливу на свідомість суспільства, яку найчастіше використовують тоталітарні або авторитарні режими для досягнення своїх агресивних цілей. Форм та засобів пропаганди є настільки багато, що її можна порівняти із багатоголовою гідрою, де кожна голова має свої характерні риси і особливості [4, с. 154]. Зокрема, пропаганда є одним з методів, який застосовується у психологічній війні, яка може також використовувати операції під чужим прапором (спецоперації, провокації).

24 лютого 2022 року увесь світ був свідком демонстрації ілюзорних імперіалістичних амбіцій росії. Під гаслом “На захист батьківщини!” рф розпочала масштабні вбивства українців, ставлячи перед собою мету виправдання своїх агресивних намірів нібито наявною загрозою життю і безпеці росіян. У веденні агресивної війни російської федерації проти України існує два аспекти – це кінетичний метод (прямі фізичні дії, приміром ведення прямої війни у вигляді обстрілів) та некінетичні методи, до яких належить інформаційна війна у вигляді пропаганди [11], яка здійснюється переважно за допомогою ЗМІ.

Починаючи з 2000 року влада рф монополізувала, систематизувала, переорієнтувала, а головне профінансувала свою пропаганду. Маючи запит, чіткі установки та ресурси, пропаганда формувала в соціумі репутацію влади, як надійного джерела інформації, що в результаті підвищило її ефективність. Поступово позбувшись всіх опозиційних чи альтернативних ЗМІ, влада рф користуючись вже сформованою власною репутацією, поділилась нею з тими, кого залишила, зарахувавши російські ЗМІ до кола “своїх” [12].

Сьогодні продовжуються спроби через інформаційну сферу впливати на політичні та соціально-економічні процеси в нашій державі, підривати авторитет легітимної української влади з метою деморалізації суспільства та посилення невдоволень та протестних настроїв, сіяти страх та побоювання серед населення України з метою досягнення апогею кінцевої мети – капітуляції України.

На думку О. Рудь, протидіяти інформаційній агресії ми можемо лише тоді, коли у нас сформоване розуміння принципів конструювання події, її мети, і, відповідно, коли розуміємо, в чому полягає завдання конкретної відчутної шкоди. Іншими словами, коли ми чітко бачимо, для чого використовується в певному медіатексті той чи інший

інструмент пропаганди чи маніпуляцій, яке завдання ставить перед собою цей медіатекст [13].

Ще у 1928 році британський письменник А. Понсонбі опублікував свою наукову роботу “Брехня під час війни”, яка була присвячена пропаганді часів Першої світової війни. Автор стверджував, що робота написана для інформування суспільства та висвітлення важливої ролі мас-медіа у контролі громадської думки.

Бельгійський історик А. Морелі, узагальнивши матеріал британського дослідника, сформувала “десять заповідей пропаганди”: 1) ми не хочемо війни; 2) тільки супротивник винен у війні; 3) ворог – втілення зла; 4) ми захищаємо благородну справу, а не власні інтереси; 5) ворог систематично проявляє жорстокість; 6) ворог використовує заборонену зброю; 7) ми зазнаємо невеликих втрат, втрати противника – величезні; 8) інтелектуали підтримують нас; 9) наша справа свята; 10) усі хто сумніваються у нашій пропаганді – зрадники [14].

Згідно з першими принципами ворожа пропаганда намагається зняти з себе відповідальність за вторгнення, роблячи спробу прикрити агресію “необхідною обороною”. Начебто агресор був позбавлений бажання війни. До речі, схожі висловлення містяться у виступі Гітлера в день вторгнення у Польщу (1939 р.). Під час виступу у Рейхстазі 1 вересня 1939 року він наголошував, що “...як завжди, я намагався мирним шляхом добитися перегляду, зміни цього нестерпного становища. Це – брехня, коли світ каже, що ми хочемо досягти змін силою” [15]. Фактично схожі меседжі і зараз схвально сприймаються російською аудиторією.

За третім принципом російська пропаганда знеособлює керівництво української держави, намагаючись представити главу держави як персоніфікацію зла, порівнюючи його з дияволом, ворогом людства. Не дивлячись на такий примітивний прийом, цей меседж, який активно просуває російська церква, також легко сприймається російським суспільством. До речі, аналогічні меседжі російська пропаганда поширює й відносно Президента США Дж. Байдена.

Четвертий принцип (“ми захищаємо благородну справу, а не власні інтереси”) виправдує агресією захистом національних інтересів рф, серед яких часто згадується захист “руського миру” та жителів Донбасу. Так само під час Другої світової війни нацистська пропаганда поширювала ідею необхідності розширення життєвого простору для білої раси. Напередодні вторгнення у вересні 1938 року Гітлер під час свого виступу у Нюрнберзі наголошував на необхідності захисту судетських німців, які живуть на території чеської держави під загрозою знищення. Він звернувся до представників західних демократій з обіцянкою захисту судетських німців (“цим людям відмовлять у справедливості та допомозі, вони отримують і те, й інше від нас. Німців у Судетах є кому захистити!”) [16].

П’ятий принцип (“ворог систематично проявляє жорстокість”). Російська влада неодноразово звинувачувала Україну у жорстоких діях відносно російських військовополонених. Натомість дії російських військових трактуються у підконтрольних Кремлю ЗМІ виключно як “денаціфікація”, “врозумлення братського народу”, “ввічливі дії військових відносно мирного населення”, “точкові удари виключно по військових об’єктах тощо”.

П’ятий принцип (“ворог використовує заборонену зброю”). З початку війни рф вийшла на новий рівень дезінформації, використовуючи тему біологічної зброї. Так, під час брифінгу у Міноборони рф начальник військ хімічного, радіаційного та біологічного захисту І. Кирилов заявив, що Україна та США планували використання створених у біолабораторіях перелітних птахів як носіїв патогенів. Прес-секретар зазначеного

відомства І. Коношенков пішов далі і заявив, що біологічну зброю, яку планувалося використовувати за допомогою перелітних птахів, було розроблено спеціально проти російського етносу [17]. Не дивлячись на антинауковий та явно неправдивий характер таких повідомлень, російський соціум сприйняв і цей меседж російської пропаганди як виправдання агресії. Отже, однією із найпопулярніших російських конспірологічних теорій є міфічні “американські біолабораторії в Україні”.

Сьомий принцип (“ми зазнаємо незначних втрат, втрати противника – величезні”). Як зазначає А. Морелі, люди схильні приєднуватися до перемоги. У випадку війни перевага громадської думки залежить від очевидних результатів конфлікту. Якщо результати війни не будуть прийнятними, пропаганда має замаскувати свої втрати і збільшити втрати супротивника [14]. За даними Міноборони рф, втрати росії у війні з Україною становлять лише 5 тис. 937 осіб. При цьому російською владою було заявлено, що Україна у війні нібито втратила понад 100 тисяч вбитими та пораненими. Всупереч заявленим втратам у вересні минулого року в рф було оголошено часткову мобілізацію [18]. Не зважаючи на суперечливість та явну непослідовність таких тверджень, і цей меседж спочатку був схвально сприйнятий певною частиною населення цієї країни.

Восьмий принцип (“інтелектуали підтримують нас”). З самого початку війни російська влада активно використовує в своїх інтересах російських діячів культури та мистецтв, переважна частина яких підтримала збройну агресію в Україні, отримавши у зв'язку з цим додаткове фінансування за рахунок спеціальних фондів та грантів. За рахунок свого впливу такі діячі додатково сприяли формуванню та поширенню російської пропаганди серед населення. Зауважимо, що ідеологія формування стереотипів є складовою інформаційної агресії.

Дев'ятий принцип (“наша справа свята”). Надання війні сакрального змісту не є новим явищем. Всім відомі промови лідерів російської православної церкви, спрямовані на підтримку війни з Україною, а також благословення мобілізованих на війну священнослужителями цієї церкви. Руська православна церква на чолі з Патріархом Кирилом стала одним з потужних та авторитетних джерел інформації серед віруючих. У звіті Інституту вивчення війни, який детально аналізує релігійні репресії, які чинить росія на всій окупованій території України з початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, зазначається, що “росія продовжує використовувати релігію як зброю, намагаючись дискредитувати Україну на міжнародній арені і використовує інформаційні операції відносно релігії для просування воєнних цілей не дивлячись на те, що сама вчинює грубі порушення релігійних свобод на окупованій території України” [19].

Десятий принцип (“усі хто сумніваються в нашій пропаганді – зрадники”). З березня 2022 року в рф встановлено кримінальну відповідальність за дискредитацію армії, посилено відповідальність за діяльність іноземних агентів. 14 березня 2023 р. були внесені зміни до КК рф, згідно з якими максимальний термін ув'язнення за “дискредитацію” російських військовослужбовців сягає 15 років позбавлення волі. Згідно з цими змінами, норми про відповідальність “за публічні дії, спрямовані на дискредитацію ЗС рф”, поширено й на “добровольчі формування, організації або фізичних осіб, які сприяють виконанню завдань, покладених на Збройні Сили”. Крім того, у Держдумі росії лунають пропозиції встановити для осіб, визнаних “іноземними агентами”, покарання у виді конфіскації за “дискредитацію” російської армії [20].

Як ми бачимо, наведені принципи ворожої пропаганди не є новими. Вони давно відомі людству і є такими, що постійно використовуються під час військової агресії. Але не менш важливим є питання, як (яким способом) пропаганда впливає на пересічних громадян?

Соціологи давно помітили, що пропаганда не формує погляди, а лише їх зміцнює. Тобто вона спирається на вже сформовані погляди. Кожна аудиторія має свої уподобання, незадоволені інтереси, маркери для ідентифікації. Пропаганда часто адресована людям, які вже симпатизують ідеї. Цей процес підсилення використовує схильність індивіда до самообраних “прийнятних” джерел інформації, як механізму для підтримання контролю [1, с. 17]. Російська влада просуває власні наративи за допомогою підконтрольних ЗМІ, кожне з яких пристосоване під конкретну аудиторію. Так, канали “В. Соловйов live і “Вести тижня” (Д. Кисельов) спрямовані переважно на вікову аудиторію, Інтернет-платформи Гобліна орієнтовані на прорадянську (просоціалістичну) аудиторію, поширюючи аналогічні інформаційні меседжі. Ангажовані медіа знають, як працюють сліпі плями свідомості, і створюють маніпуляції, спираючись на них. Зважаючи на авторитет окремих ведучих для певної аудиторії, навіть, якщо людина повністю не погоджується з наданою інформацією, в неї все ж виникають певні сумніви, які у разі поєднання з іншими схожими меседжами, коректують її думку в напрямку пропаганди. Як відомо, люди надають перевагу інформації, яка відповідає особистим віруванням і переконанням, й інтерпретується так, щоб вона краще підлаштовувалась під власну картину світу. При цьому ігноруються факти, що суперечать цій інформації. Люди, які перебувають у інформаційному міхурі, цікавитимуться лише тими аспектами подій, що обмежуються “оболонкою міхура”, ігноруючи чи не надаючи значення зовнішній інформації, як непотрібної чи неправдоподібній.

Пропаганда, яка пов’язана з розвагами, працює ще краще. Влада формує підконтрольну медіа-культуру, яка впливає на суспільну свідомість (у якості прикладу можна навести безперервний потік інформаційних шоу російського телебачення, де з ранку до вечора надаються лише деструктивні “наративи” щодо України та її західних партнерів). В масових виданнях культивується спрощений підхід до осмислення життя. Замість серйозного, глибокого аналізу проблем пропонується набір стереотипних суджень, що відволікає людину від розуміння серйозності соціальних проблем. Вони не підштовхують мозок людини до аналізу подій, а помітно розслабляють мозкову активність простого обивателя. Він схильний жити і радіти простим функціональним задоволенням [1, с. 18].

Ще один важливий момент. Ворожа пропаганда не переконує, а вносить плутанину в існуючу соціальну парадигму, створюючи множинність інтерпретацій однієї і тієї ж події, що формує уявлення про те, що начебто іншої соціальної альтернативи все одно не існує (“правди все одно не впізнаємо”). Все це породжує політичну апатію населення, інший бік якої – зниження довіри до влади, деполітизація та пасивність більшої частини населення.

Пропагандистська машина рф є руйнівною, а маніпуляції з суспільною свідомістю створюють інформаційний хаос, відчуття невизначеності. ЗМІ, використовуючи новітні технології, цифрові пристрої, сьогодні не лише відтворюють реальність, а й конструюють меседжі та дезінформують людей [13]. Агресором здійснюється буквально “бомбардування” свідомості людей безперервним потоком різноманітної інформації. Оскільки людський мозок – це свого роду інформаційний процесор, методи пропаганди використовують відомий алгоритм: відправник – повідомлення – отримувач – когнітивний ефект.

Безперечно людина по-різному сприймає інформацію. Люди з недостатньо розвиненим критичним мисленням з легкістю здатні сприймати суть вигаданої історії через: 1) несвідоме прагнення надавати пояснення подіям, що здаються складними, заплутаними і такими, які лякають. Це, в свою чергу, дозволяє їм знижувати рівень власної тривоги і стресу від непередбачуваності того, що відбувається у світі; 2) бажання

відчувати свою особливість і приналежність до “прогресивної групи осіб”, “провідної спільноти”; 3) власні когнітивні спотворення [21].

І навіть людям, яким притаманне гнучке мислення, складно дати опір величезному потоку інформації та протидіяти інформаційним атакам. При цьому, у мозку людини не залишається місця для асоціативного гнучкого мислення [22]. Розслаблений розум шукає нові ідеї та пояснення, тоді як завантажений розум може знайти хіба що знайомі ідеї, які зазвичай не мають жодної цінності. Сьогодні технологічний процес, підвищуючи цінність гнучкого мислення, водночас робить його дедалі більш рідкісним явищем.

Важливим засобом пропаганди є явище астротурфінгу, під яким розуміють створення штучної громадської думки за допомогою гласних чи негласних заходів, форм та методів впливу зацікавленими іноземними спеціальними службами, окремими організаціями, групами та особами, що використовують програмне забезпечення або наймають представників засобів масової інформації, блогерів, Інтернет-коментаторів, спеціалістів з метою витіснення думки реальних людей і створення враження, наче велика кількість людей вимагає чогось конкретного або виступає проти чого-небудь [21]. Здійснюється контроль мережі Інтернет (імітація низової активності, формування штучних дискусій у соцмережах за допомогою: 1) окремих медіа-осіб; 2) проплачених “тролей”; 3) автоматизованих (напівавтоматизованих) прокремлівських ботів. Перші впливають на аудиторію за рахунок свого авторитету та піару. Друга категорія бере активну участь у дискусіях на боці влади, знижує градус критики щодо неї, підвищує популярність окремих урядових чиновників, підписуючись на їх акаунти у соціальних мережах. Третя категорія є найбільш значною. За допомогою спеціалістів під підставними акаунтами, поширюється компрометуюча та недостовірна інформація, а саме на блогах, сайтах, чатах, форумах, у соціальних мережах проти конкретних осіб із метою створення штучної суспільної думки. Сама ця категорія створює інформаційний шум, який ускладнює пошук достовірної інформації, підвищує популярність інформаційних площадок офіційних російських ЗМІ.

Слід зазначити, що пропаганда є тотальною, за її допомогою створюються інформаційні мішури, які впливають на пересічних громадян, дезорієнтуючи та пригнічуючи останніх. Все це допомагає просувати ідеї офіційної влади щодо необхідності прийняття певних рішень органами державної влади у політичній, соціальній, економічній та інших сферах [23].

Такий стан справ зумовлює інше закономірне питання – які ж заходи є ефективними в контексті протидії ворожій пропаганді. Світовою спільнотою розроблено низку таких заходів.

Так, датський дослідник Ф. Хенсен серед заходів протидії пропаганді виділяє: нове законодавство; технічні рішення (використання штучного інтелекту); фінансування (суспільне мовлення); якісну журналістику; когнітивну протидію [11]. Погоджуючись з різноплановим характером таких заходів, вважаємо, що вони мають бути комплексними і вживатися на юридичному, інформаційному та організаційному рівні.

Перш за все, навмисна дезінформація має бути визначена як окремий вид злочину для того, щоб винні в її поширенні особи несли кримінальну відповідальність.

З метою протидії ворожій пропаганді в інформаційному просторі Верховна Рада України прийняла Закон України “Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну” від 22.05.22 р. № 2265-IX [24]. Законом визначено поняття держави-терориста, пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, її правове регулювання,

обсяги заборони та відповідальність за їх порушення [24]. Цей Закон спрямований на заборону пресі, телебаченню та радіо виправдовувати, визнавати правомірною, заперечувати збройну агресію російської федерації проти України у 2014 році, зокрема шляхом подання збройної агресії рф проти України як “внутрішнього конфлікту”, “громадянського конфлікту”, “громадянської війни”, заперечення тимчасової окупації частини території України

Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції” від 03.03.22 р. № 2110-IX було внесено зміни до КК України, якими передбачено кримінальну відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році (ст. 436-2 КК України) [25].

Не менш важливими є організаційні (інституційні) заходи з протидії проявам ворожої пропаганди.

У 2021 році було створено нові органи по боротьбі з пропагандою – Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформполітики та Центр протидії дезінформації при РНБО України.

Указом Президента України від 28.12.21 р. № 685/2021 уведено в дію Рішення РНБО України від 15.10.21 р. “Про Стратегію інформаційної безпеки” [26].

У 2022 році на тлі повномасштабного вторгнення рф в Україну було остаточно припинено трансляцію російських ЗМІ на нашій території, обмежено доступ до сайтів з російським доменом [4, с. 154].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р затверджено план заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року [27]. Вельми важливими є передбачені цим планом заходи зі створення системи раннього виявлення, прогнозування та запобігання гібридним загрозам, зокрема створення системи протидії дезінформації та інформаційним операціям, спрямованої на запобігання, максимально швидке виявлення та реагування держави і суспільства на інформаційні загрози. Заслужують на увагу заходи з підготовки та проведення просвітницької кампанії з медіаграмотності, що включатиме такі компоненти, як розвиток критичного мислення, навички перевірки фактів і визначення маніпуляційних технік, ознайомлення з найпоширенішими порушеннями прав людини із застосуванням Інтернет-технологій тощо. Зміст цих заходів, зокрема, передбачає запровадження курсу медіаграмотності у закладах загальної середньої освіти, підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності військовослужбовців Збройних Сил тощо [27].

Помітними є й ініціативи окремих правоохоронних органів у напрямку протидії ворожої пропаганди. Зокрема, корисним є створення Департаментом кіберполіції Нацполіції України проекту “МРІЯ” (StopRussiaChannel), метою якого є залучення українців до протидії дезінформації та російській пропаганді в Інтернеті [28].

Цей проект має офіційний сайт, а також декілька окремих ініціатив: основний Telegram-канал, де здійснюються комунікація з підписниками, а також надання завдань для блокування; бот для збору нових посилань на ворожі ресурси, а також автоматизованої взаємодії з користувачами; офіційний бот для збору інформації про ворожу техніку, колаборантів, мародерів та іншу оперативну інформацію [28].

Висновки.

Принципи пропаганди війни давно відомі людству. Наслідуючи відомі заповіді пропаганди, російська влада використовує всі компоненти своєї пропагандистської машини, яка є руйнівною і тотальною.

Україна наразі використовує весь спектр методів і способів протидії ворожій пропаганді як у короткостроковій, так і у довгостроковій перспективі. Важливим напрямком є проведення просвітницької діяльності з медіаграмотності, яка передбачає розвиток критичного мислення населення, навички перевірки фактів і визначення маніпуляційних технік, ознайомлення з найпоширенішими порушеннями прав людини із застосуванням Інтернет-технологій.

Вбачається, що заходи з протидії ворожій пропаганді мають бути комплексними й такими, що мають достатнє ресурсне забезпечення. До їх реалізації відповідальними державними органами мають залучатися наукові та науково-дослідні установи, які забезпечують науково-аналітичне та експертне супроводження процесу формування та реалізації державної інформаційної політики. Більш того, вбачаємо, що тільки об'єднання зусиль органів державної влади й українського суспільства є запорукою успіху у протидії проявам ворожої пропаганди.

Використана література

1. Корж І. Сутність деструктивної пропаганди в сучасних умовах: матеріали науково-практичної конференції *Деструктивна пропаганда: шляхи протидії та проблеми відповідальності*, м. Київ, 21 трав. 2015 р. / упорядн. Фурашев В.М., Поперечнюк В.М. Київ. ТОВ "ІВА". 2015. С. 16-21.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки": Указ Президента України від 28.12.21 р. № 685/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>
3. Гурковський В.І. Сучасні медіа та протидії російській пропаганді: державно-управлінський аспект. *Публічне урядування*. 2015. № 1. С. 70-84.
4. Драбюк С. Пропаганда та її види. шляхи протидії пропаганді. *Аналітично-порівняльне правознавство* – (Електронне наукове видання). URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/258841/255602>
5. Кост І. Російська пропаганда в Україні як інформаційна складова конфлікту. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3332/3010
6. Марущак А.І. Передумови для формування правових механізмів протидії дезінформації в соціальних медіа у контексті національної безпеки: постановка проблеми. *Інформація і право*. № 1(40)2022. С. 82-88.
7. Мережко О.О. Російська пропаганда як міжнародний злочин. *Голос України*. – 14.05.22.
8. Панченко О.А. Інституційне забезпечення процесів протидії російській інформаційній експансії та пропаганді в сучасному світі. *Інформація і право*. № 3(38)2021. С. 28-34.
9. Ткачук Т.Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір: монографія. Київ: ТОВ "Видавничий дім "АртЕк", 2018. 411 с.
10. Garth Jowett and Victoria O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, 4th ed. Sage Publications. P. 7.
11. Методи впливу пропаганди та протидія їм. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/metody-vplyvu-propagandy-ta-protydiya-nym-i30638>
12. Добржанська О.Л. Репутація джерела як конкурентна перевага пропаганди: матеріали науково-практичної конференції *Деструктивна пропаганда: шляхи протидії та проблеми відповідальності*, м. Київ, 21 трав. 2015 р.) / упорядн. Фурашев В.М., Поперечнюк В.М. Київ. ТОВ "ІВА". 2015. С. 65-68.

13. Медіаграмотність як протидія інформаційній агресії: як не стати “корисним ідіотом” у руках пропагандистів. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/30326/2022-09-26-media-gramotnist-yak-protydiya-informatsiyniy-agresii-yak-ne-staty-korysnym-idiotom-u-rukakh-propagandy-stiv>
14. Anne Morelli: Die Prinzipien der Kriegspropaganda. URL: <https://www.deutschlandfunk.de/anne-morelli-die-prinzipien-der-kriegspropaganda-100.html>
15. Речь рейхсканцлера А. Гитлера в Рейхстаге 1 сентября 1939 г. Документы XX век. URL: <http://doc20vek.ru/node/1347>
16. Мюнхен-1938. Глупость или измена? *Новая газета* – Novayagazeta.ru – (25.09.2018 р.). URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2018/09/25/77944-myunhen-1938-glupost-ili-izmena>
17. “Биолаборатории в Украине”: история и технологии фейка. URL: <https://www.trtrussian.com/mnenie/biolaboratorii-v-ukraine-istoriya-i-tehnologiya-fejka-8944765>
18. “Потерь нет”, а мобилизация есть: Шойгу озвучил потери рф в Украине. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/09/21/7368409>
19. Росія може прагнути вигідної їй паузи на Великдень, її релігійні репресії в Україні стали частиною кампанії геноциду – ISW. URL: v.ua/ukr/ukraine/events/upc-mp-v-ukrajini-cha-stina-instrument-religiynoji-propagandi-ta-represiy-rosiji-novini-ukrajini-50316676.html
20. У Росії посилили покарання за “дискредитацію” учасників війни проти України: до 15 років тюрми. URL: <https://detector.media/infospace/article/208982/2023-03-15-u-rosii-posyly-pokarannya-za-dyskredytatsiyu-uchasnykiv-viyny-proty-ukrainy-do-15-rokiv-tyurmy>
21. Хто створив “фабрику тролів” або чому люди вірять в пропаганду? URL: <https://i-ua.tv/society/66965-khto-stvoruv-fabryku-troliv-abo-chomu-liudy-viriat-v-propahandu>
22. Млодінов Л. Гнучкість. Пластичне мислення в епоху змін ; пер. з англ. М. Гоцацюка. Київ: Вид. група КМ-БУКС, 2019. 272с.
23. Астротурфінг. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%83%D1%80%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B3>
24. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22.05.22 р. № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.22 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text>.
26. Стратегія державної безпеки: Указ Президента України від 16.02.22 р. № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#n5>
27. План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.23 р. № 272-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-%D1%80#Text>
28. Протидія ворожій пропаганді та дезінформації: як допомогти Україні. URL: <https://topnews.kr.ua/other/2022/09/17/187537.html>

~~~~~ * * * ~~~~~